

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), д-ра *Коларића Рудолфа* (Љубљана), *Конеског Блажа* (Скопље), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад), д-ра *Сивановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васи* (Скопље), д-ра *Храстиче Маји* (Загреб)

XXIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1958

ЈЕДНО АКЦЕНАТСКО ПИТАЊЕ

1

Овде ће бити речи о акценту gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. личних заменица 1 и 2 лица и повратне заменице *себе*, *се* у српскохрватском језику. Из досадашње дијалектолошке литературе познато је да ови облици немају јединствен акценат на целој територији српскохрватског језика. Питање акцента ових заменичких облика прилично је сложено, али се не може рећи да су сви испитивачи српскохрватских говора имали јасну претставу о тој сложености. Са тога разлога наука још увек није у могућности да покаже тачну слику стања ове појаве на целој територији нашега језика. Па ипак, и чињенице с којима данас располажемо омогућавају нам да приступимо теориској обради овога питања.

Најпре је, разуме се, потребно да покажемо у чему је управо проблем. У овоме:

прво, облици gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. личних заменица 1 и 2 лица и повратне заменице *себе* немају у свим српскохрватским говорима акценат који би био једнак Вукову акценту или који би се на њега могао свести. Сем тога, у извесним говорима постоји разлика између акцента gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg;

друго, у вези са проклитикама, на које се у појединим говорима акценат преноси са заменичких облика, — прилике су такође разнолике.

На основу материјала који нам пружају досадашња испитивања, говоре српскохрватског језика можемо поделити у неколико група.

Прво — *Вуков говор*. Даничић у „Малој српској граматици“ на стр. 32—33 наводи: за gen.-acc. sg.: *мене*, *шџебе*, *сџебе*; за dat. sg. *мени* (*мене*), *шџеби* (*шџебе*), *сџеби* (*сџебе*); за loc. sg. *мени*, *шџеби*, *сџеби*.

То је позната српскохрватска књижевна ситуација у којој данас једино нема дативских облика *мене*, *шџебе*, *сџебе*.

Друго — *говор Пиве и Дробњака*. Јован Вуковић¹ за gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg.² наводи облике *мене*, *шџебе*, *сџебе*, напомињући

¹ СДЗБ X 264.

² У Пиви и Дробњаку и dat.-loc. sg. има облик *мџе*, *тџе*, *сџе* (ЈФ XVII 58).

да је у Дробњаку у неким селима забележио и Вуков акценат *мене, шебе, себе*.

Вуковић, који је тачно уочио — и, колико је мени познато, први он у потпуности — сву сложеност овога проблема, за преношење на проклитику наводи³ да се на једносложни предлог акценат преноси у виду кратког узлазног а на двосложни у виду кратког силазног. За наше даље излагање важно је истаћи да Вуковић наводи и за gen.-acc. sg. и за dat.-loc. sg. примере оба типа преношења. Исп. за gen.-acc. sg.: *од мене, на мене, за шебе* али *испред мене, њеко шебе*; за dat.-loc. sg.: *о себе* али *једна себе*.

Са Пивом и Дробњаком слаже се мостарски говор⁴.

Сматрам да се у ову групу говора може убројати и говор Горње Крајине, иако је у њему преношење ново и на једносложне и на двосложне предлоге⁵: *за шебе, иза шебе*.

Треће — говор *Пљеваља, Поцерине, Мачве и Срема и данашњи тршићки говор*. Без предлога gen. - acc. sg. ових заменица гласи *менѐ, шебѐ, себѐ*⁶. (За наше излагање није битна дужина последњег слога). У dat.-loc. sg. без предлога ови се говори слажу са Даничићем.

Посебно је важна ситуација када се испред ових заменичких облика налази проклитика. Ту се битно међу собом разликују gen.-acc. sg. од dat.-loc. sg.

У dat.-loc. sg. у овим говорима никада нема преношења на проклитику.

У gen.-acc. sg. акценат се може пренети на проклитику, али се увек преноси у виду кратког силазног акцента. Исп.:

за пљеваљски: *кдд менѐ, љ шебѐ, дд себѐ*, — *идред менѐ, испред менѐ, љза шебѐ, вљше себѐ, дко себѐ*⁷ и сл.;

за поцерски: *дд менѐ, за шебѐ, дко себѐ*⁸;

за мачвански: *на шебе, испре(д) шебе*⁹;

за сремски: *на мене, нљз мене*¹⁰;

за тршићки: *кдд мене, д(д) шебе* и сл.¹¹

По свој прилици у ову групу говора можемо убројати и *йосавски славонски*. Ившићев материјал је, додуше, оскудан. И в ш и ћ, наиме, не

³ СДЗб X 265.

⁴ Милас, Rad 153,66.

⁵ N. Simić, NVj VIII 18.

⁶ За пљеваљски исп. Г. Ружић и СДЗб III 147; за поцерски М. С. Московљевић, Акцентски систем поцерског говора, Бгд. 1928, стр. 49; за Мачву, Срем и Тршић дајем примере из свога материјала.

⁷ СДЗб III 147.

⁸ Московљевић, Поц. 48—49.

⁹ мој материјал.

¹⁰ мој материјал.

¹¹ мој материјал.

говори о ситуацији у вези са проклитиком. Али извесне разлике између gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. има и у славонском посавском. У овом говору у gen.-acc. sg. доследно је *měne* а у dat. sg. јавља се пред *měne* (*měni*) и *měne* (*měni*)¹².

Несумњиво у ову, трећу групу говора долази говор острва Раба. Кушар вели¹³ да gen.-acc. sg. увек гласи *měne*, *těbe*, *sěbe* а да dat.-loc. sg. у граду гласи *měni*, *těbi*, *sěbi* а „код сељана“ *meni*, *tebi*, *sebi*. Што се тиче преношења на проклитику, Кушар наводи само примере за gen.-acc. sg. и то једино са старим преношењем: *zđ mene*, *zđ tebe*.

Још је бистрија ситуација у чакавском говору острва Суска који такође припада овој трећој групи говора. Проф. М. Храсте наводи¹⁴ за gen.-acc. sg. *měne*, *tebe* (где је слог накнадно продужен), а за dat.-loc. sg. *meni*, *tebi*. Што се тиче преношења, Храсте каже: „U gen. i ak. jedn. akcenat se uvijek prenosi na proklitiku, jer je akcenat morao biti prije produljivanja“ (*měne*): *kěl* (= kod) *mene*, *kěl tebe* . . .“ (о. с. 116).

Јасну претставу о акценту ових заменичких облика пружили су проф. М. Стевановић за пиперски говор и Милко Поповић за говор жумберачких штокаваца. Али, како ти говори показују докле специфичан развитак ове појаве, о њима ћу говорити ниже.

Овде ћу сад само констатовати да има знатан број дијалектолошких студија из којих се не може добити тачна слика о стању ове појаве у говорима на које се те студије односе. Тако, на пример, Решетар за дубровачки¹⁵, Томљеновић за буњевачки залеђа сењског¹⁶ и В. Томановић за лепетански¹⁷ само истичу да наведени падежи ових заменица гласе *měne*, *ijěbe*, *sěbe* — *měni*, *ijěbi*, *sěbi*. О преношењу на проклитику не говоре, тако да не знамо има ли икакве разлике између dat.-loc. sg. и gen.-acc. sg. Ни Д. Вушовић за Источну Херцеговину не даје јасну слику. Он само наводи да постоји и акц. *měne* и акц. *měne* (СДЗБ III 56). Силазни акценат почетног слога наведених падежа ових заменица помињу и разни испитивачи чакавских говора: Храсте за Хвар¹⁸ и Брач¹⁹, Кронија за божавско наречје²⁰. Исто и Ј. Рибарић за говор Водица у Истри²¹. Итд. Али ниједан од ових испитивача не помиње ситуацију у вези са проклитиком.

Обавештења која дају проф. А. Белић за Нови²² и Даворин Неманић у својим Сак.-kroat. Stud.²³ захтевају посебно објашњење, па ћемо о њима говорити касније.

¹² Rad 197, 34 — 35,

¹³ Rad 118, 34,

¹⁴ Hrvatski dijalektološki zbornik I 115.

¹⁵ Die Betonung 143 — 145.

¹⁶ NVj XIX 586.

¹⁷ ЈФ XIV 87.

¹⁸ ЈФ XIV 34.

¹⁹ СДЗБ X 50.

²⁰ ЈФ VII 99.

²¹ СДЗБ IX 107.

²² Замѣтки 35.

²³ Ј. Вуковић (СДЗБ X 266 — 267) оправдано Белићев и Неманићев материјал третира на исти начин.

2

Поставља се питање: шта значи и како се може објаснити ова шароликост? Прегледајмо најпре досадашња тумачења.

Проф. А. Белић²⁴ акценат *мѣне*, *иѣбе*, *себе* тумачи утицајем или instr. sg. или плуралских облика (*њѣма* или сл.)

А. Meillet у расправи „De quelques déplacements d'accent dans les dialectes slaves“ објављеној у Јагићевићу *AsiPh XXV* (425-429) употребљује чакавску разлику gen.-acc. sg. (*мѣне*) и dat.-loc. sg. (*менѣ*) са сличним појавама у руским дијалектима. Он сматра да је dat.-loc. sg. *менѣ* настао под утицајем познатог закона који је утврдио F. de Saussure. Мејеу није стајала на расположењу већа дијалектолошка литература, али је он ипак изнео констатацију да Вукова ситуација (*мѣне-мѣни*) претставља уопштавање акцената dat.-loc. sg. и да дубровачка ситуација (*мѣне-мѣни*) претставља уопштавање акцената gen.-acc. sg.

Тумачећи ситуацију у славонској Посавини, Ившић прихвата ово Мејево објашњење (*Rad 197 loc. cit.*).

Проф. Ј. Вуковић, међутим, сматра да Меје није у праву и то зато што бисмо, кад би акц. gen. sg. *иѣбе* био стари, имали и старо преношење на проклитику. Полазећи од говора Пиве и Дробњака, он вели да је у већини штокавских говора ново преношење (*зѣ иѣбе*) и да стога однос *иѣбе* — *зѣ иѣбе* треба тумачити утицајем множине (*ндѣма* — *зѣ нама*) (*СДЗБ X 266*). Преношење акцената на двосложни предлог у виду кратког силазног (*иѣсѣред мене*) Вуковић тумачи утицајем ситуације када се двосложни предлог употребљава с енклитиком *ме*, *ше* (*иѣрѣдѣ ме*) (*СДЗБ X 267*). Пљевалско *зѣ менѣ* Вуковић сматра особиним „извесних босанских и херцеговачких говора, да уопштавају низлазни акц. у заменицама с предлозима“ (*loc. cit.*). О поцерској ситуацији Вуковић не говори.

3

Мислим да у сваком од наведених објашњења има истине, али да се ниједно не може прихватити у целини. Најбоље ћемо урадити ако дамо тумачење са сваку од група наведених у првом одељку овога рада.

Почећемо од треће групе. У њу улазе говори западне Србије, Војводине, славонске Посавине и неки чакавски говори. Узмимо поцерски говор. Уочљива је разлика између акцената gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. када уз ове заменичке облике стоји проклитика. Силазни акценат који се преноси на једносложан и на двосложан предлог и то само у gen.-acc. sg. подразумева силазни акценат почетнога слога самога заменичког *мѣне*. Сам акц. *мѣне* у поцерском не постоји. Од њега је сачуван траг само у ситуацији када уз заменицу стоји проклитика. Ако бисмо претпоставили да је силазни акценат дошао под утицајем instr. sg. — онда

²⁴ А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1: Речи са деklinацијом, Бгд. 1950, стр. 183 — 184.

бисмо оправдано очекивали да се такав утицај распростре и на *dat.-loc. sg.* јер је локатив падеж који се једино и јавља са предлозима. У *dat.-loc. sg.* никада у целој трећој групи нема преношења акценат на проклитику. Стога и сматрам да говори треће групе оправдавају Мејеово схватање о прасловенској разлици *gen.-acc. sg.* и *dat.-loc. sg.* Што се тиче Вуковићеве претпоставке да је у пљеваљском *зд мене* у питању утицај неких босанских и херцеговачких говора који уопштавају силазни акценат у заменица с предлозима, треба рећи да се не може сматрати исправним повезивање појава код личних заменица са појавама код придевских заменица. А затим, код придевских заменица ова се појава протеже и на *loc. sg.* (исп. *у овом* — СДЗБ X 267).

Одавде је јасна и Вукова ситуација (наша прва група говора). Код Вука је несумњиво посреди уопштавање акцената *dat.-log. sg.*, како то хоће Меје.

Што се тиче друге групе говора, Вуковић је несумњиво у праву када за акценат *мене* (за *gen.-acc. sg.* и *dat.-loc. sg.*) сматра да је у овим говорима настао под утицајем множине (*нима*). То доиста потврђује преношење на једносложен предлог (*за мене* — као *за нама*). Прихватљиво је и тумачење преношења у виду кратког силазног код двосложних предлога. Јасно је, међутим, да је ситуација у Пиви и Дробњаку познија. Њој је морала претходити Вукова ситуација. (Вуковић уосталом и наводи да је такву ситуацију показало налазио у Дробњаку. Само се тако може схватити појава новог преношења на проклитику, тј. уопште ширење акцената множинских облика на облике једине.

Сматрам, стога, да се на основу досадашњег излагања могу утврдити три фазе у развоју акцената ових заменичких облика.

Прва фаза — разликовање акцената *gen.-acc. sg.* од акцената *dat.-loc. sg.* У већој или мањој мери она је заступљена у нашој трећој групи. Мислим да је то врло значајна особина која спаја говоре западне Србије, Војводине и славонске Посавине са чакавским говорима.

Друга фаза — Вукова ситуација. Уопштен је акценат *dat.-loc. sg.* Јасно је да је ова фаза познија од прве и да је из ње произишла. Резултате добивене у овој фази налазимо и у руском језику (*меня*).

Трећа фаза — ширење акцената множине на облике *gen.-acc. sg.* и *dat.-loc. sg.* Та је фаза несумњиво најмлађа и може се извести само ако се претходно претпостави друга фаза.

4

Проф. М. Стевановић наводи у пиперском говору оваква преношења у *gen. sg.*: *исирѣд мене, исирѣ(д) тебе, изд себе, искрај тебе* (СДЗБ X 146). Мислим да се ови случајеви могу тумачити утицајем *instr. sg.*

Акценат *мене* за *gen.-acc. sg.* и *dat.-loc. sg.* у пиперском говору (СДЗБ X 144) треба тумачити као и исти акценат у Пиви и Дробњаку.

Жумберачко *мене, тебе, себе* (*gen.-acc.-dat. sg.*)²⁵ може се тумачити као и ситуација у Пиви и Дробњаку. У вези са проклитиком Милко По-

²⁵ Milko Popović, ZsPh VI 362.

повић наводи само случајеве с једносложним предлогом где има и примера с непренесеним акцентом (*po mène, po sebe*) и примере са акцентом пренесеним у виду кратког силазног (*po mene, po sebe*). С обзиром да је ситуација једнака и у *gen. sg.* и у *loc. sg.*, може се сматрати да је настала под утицајем *instr. sg.* Јасно је из свега овога да жумберачки говор, иако је до извесне мере специјалан, иде уствари у нашу другу групу говора.

Што се тиче ситуације коју за чакавске говоре наводе Белић и Неманић (*gd mene, predà mene* и сл.), сматрам да је Вуковић исправно поступио када је прихватио²⁶ Белићево мишљење²⁷ да је ова појава настала под утицајем *instr. sg.*

Напомена. Све што је овде речено за облике *gen.-acc. sg.* и *dat.-loc. sg.* личних заменица 1 и 2 лица и повратне заменице *себе* односи се — *mutatis mutandis* — и на исте облике личне заменице 3 лица *sg. masc. и neutr.*

Берислав М. Николић

Резюме

Берислав Николић

Один вопрос акцентологии

Автор рассматривает акцент род.-вин. пад. ед. числа и дат.-предл. пад. ед. числа личных местоимений 1-го и 2-го лица и возвратного местоимения *себе, се* в сербскохорватском языке. Приведенные формы этих местоимений не во всех сербскохорватских говорах имеют тот же акцент, что и у Вука. Затем, в некоторых говорах сербскохорватского языка существует различие между акцентом род.-вин. ед. ч. и дат.-предл. ед. ч. И, наконец, в связи с проклитиками, на которые в отдельных говорах переносится акцент с форм местоимений — положенке вещей также разнообразно.

В связи с этим явлением можно установить три группы говоров в сербскохорватском языке.

Первая — это говор Вука: род.-вин. ед. ч. *мене, њебе, себе*; дат.-предл. ед. ч. *мени, њеби, себи*. Перенос акцента на проклитику не наблюдается.

Другая — говор Пивы и Дробњака: род.-вин. ед. ч. и дат.-предл. ед. ч. гласят *мене, њебе, себе*. На односложный предлог акцент переносится в виде короткого восходящего (*на мене*). На двухсложные предлоги акцент переносится как короткий нисходящий (*испред мене*) (что правильно объяснено Иованом Вуковичем как влияние той ситуации, когда двухсложный предлог употребляется с энклитикой *ме, ње, — т. е. њреда ме*).

²⁶ СДЗБ X 267.

²⁷ А. Белић, Речи са деκлинацијом 184.

Третья — говор Плевля, Поцерины, Мачвы, Срема и нынешний говор Тршича: род.-вин. ед. ч. (без предлога) *менѣ, ѡдѣбѣ, себѣ*; когда перед формой род.-вин. ед. ч. находится проклитика, акцент может быть перенесен, и то в виде короткого нисходящего (*кдд мене*); дат.-предл. ед. ч. *мени, ѡдѣби, себи*; в дат.-предл. ед. ч. акцент в этих говорах *никогда* не переносится на проклитику. — Отсюда вытекает ясная разница между акцентом род.-вин.-ед.ч. и акцентом дат.-предл. ед. ч. в этой, третьей группе говоров.

В третью группу говоров — *in ultima analysi* — привходят посавский славонский говор и чакавские говоры островов Раба и Сусака. В этих говорах ещё более ярко выражена разница между акцентами род.-вин. ед. ч. (*мене*) и дат.-предл. ед. ч. (*мени*).

Автор соглашается с мнением Мейе (Meillet), что разница акцентов род.-вин. ед. ч. и дат.-предл. ед. ч. в третьей группе говоров наступила оттого, что акцент *мени* в дат.-предл. ед. ч. развился под влиянием закона де Соссюра (F. de Saussure). Перенос *за мене* в Поцерине показывает, что на местоименной форме должен был быть старый акцент. Этот тип переноса, считает автор, не мог развиться под влиянием твор. ед. ч., т. к. таковое влияние, если бы существовало, должно было бы сперва охватить предл. ед. ч. — падеж, который единственно употребляется с предлогами.

В говоре Вука речь идёт об обобщении акцента дат.-предл. ед. ч. (Meillet).

В говоре Пивы и Дробняка акцент *мене* действительно развился под влиянием множ. ч. (*нама*), что подтверждает перенос на однословный предлог (*на мене — на нама*) (Иован Вукович).

Автор считает, что возможно установить три этапа в развитии акцентов упомянутых местоименных форм.

Первый этап — различение акцента род.-вин. ед. ч. от акцента дат. — предл. ед. ч.

Второй этап — положение вещей как у Вука: обобщение акцента дат.-предл. ед. ч.

Третий этап — распространение акцента множ. ч. на формы род.-вин. ед. ч. (*мене, на мене — нама — на нама*). Этот этап, несомненно, новейший и его можно установить только если предварительно предположить второй.

Кроме того, автор объясняет и некоторые отдельные случаи.